

ค่าเฉลี่ยโลกีสองแลเจ้าแผ่นดินตนชื่อ เจ้าหม่อมผาคางนอรแรแลเล็กยิวล้อ: บันทึกประวัติศาสตร์สิบสองปันนา สมัยสงครามโลกครั้งที่ 2

รัตนาพร เศรษฐกุล

รองศาสตราจารย์ ดร. ประจำสถาบันเอเชียอาคเนย์เพื่อสาการศึกษา
มหาวิทยาลัยพายัพ

บทคัดย่อ

เอกสารพื้นเมืองที่ปัญญาชนชาวไทลื้อเก็บสะสมไว้สามารถนำมาใช้ประโยชน์ในการศึกษาประวัติศาสตร์ สังคม และวัฒนธรรมสิบสองปันนาได้อย่างดีถึงบันทึกของเจ้ามหาขันธวงศ์ปัญญาชนชาวไทลื้อเกี่ยวกับสงครามโลกครั้งที่สอง การสิ้นพระชนม์ของเจ้าหม่อมสุวรรณผาคาง และกบฏผีบุญชาวจีเนอะให้ข้อมูลที่น่าสนใจเกี่ยวกับประวัติศาสตร์สิบสองปันนาในระหว่างสงครามสิบสองปันนาในช่วงสงครามโลกครั้งที่สองนั้นเหมือนถูกผีซำดำพลอย บ้านเมืองถูกโจมตีโดยฝูงบินของญี่ปุ่น ชาวบ้านต้องเสียเงินและแรงงานสนับสนุนกองทัพจีนที่ยกเข้ามาเพื่อต่อต้านญี่ปุ่น มีหน้าซำเมื่อผู้นำคือเจ้าหม่อมสุวรรณผาคางสิ้นพระชนม์ ทำให้เกิดความขัดแย้งในการแต่งตั้งกษัตริย์พระองค์ใหม่

แสดงให้เห็นการแย่งชิงอำนาจในหมู่เจ้านายสิบสองปันนาและข้าราชการทหารเงินที่ถูกส่งมาควบคุม

การเข้ามายึดอำนาจการปกครองของขุนนางข้าราชการเงินทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงการปกครองของสิบสองปันนา มีการจัดระบบภาษีใหม่ที่สร้างความเดือดร้อนให้กับประชาชนที่ยากจน โดยเฉพาะอย่างยิ่งชาวเขาที่ไม่มีเงินเสียภาษี พวกนี้เดิมได้รับการยกเว้นภาษีจากเจ้านายผู้ปกครองชาวลื้อ

เมื่อถูกบีบคั้นจากทางการเมืองจึงได้ก่อการกบฏขึ้นและถูกปราบปรามอย่างรุนแรง การส่งกองทัพเงินเข้ามาปราบกบฏทำให้เจ้านายลื้อสูญเสียอำนาจในการปกครองไพร่บ้านพลเมืองของตน ปราบกฏการณ์เช่นนี้เหมือนกับสมัยการปฏิรูปการปกครองที่รัฐบาลกรุงเทพฯ เข้ามาจัดระบบการเก็บภาษีใหม่ทำให้เกิดกบฏพญาปราบและกบฏเจ็ยวเมืองแพร์ในล้านนา รวมถึงกบฏผีบุญในภาคอีสาน

คำสำคัญ: เอกสารพื้นเมืองสิบสองปันนา, เจ้ามหาขันธวงศ์, สงครามโลกครั้งที่ 2, กบฏยิวเลื้อ

The Sibsongpanna Chronicle during World War II.

Rattanaphorn Setthakul
Associate Professor, PhD,
South East Asian Institute of Global Studies,
Payap University, Chiang Mai.

Abstract

The local documents that Tai Lue people have collected can be used for studying on the history, society and culture of Sibsongpanna region. The chronicle recorded by Chao Maha Khanthawong, a well-educated Tai Lue man, tells the stories of World War II, the departure of Chao Mom Suwanphakhrang and the Gi Noh Rebellion. This chronicle provides many interesting information about Sibsongpanna's history during the war. During World War II, Sibsongpanna faced with many crises that came simultaneously.

It was attacked the Japanese Flying Squads, people put their money and efforts to support the Chinese troops that came to fight

Japanese invaders. At the same time, Chao Mom Suwanphakhrang, the governor, perished, which caused a conflict concerning the consecration of the new king of the region. Many high ranking royal family members of Sibsongpanna Dynasty had conflict with each other because they wanted to seize the power. Also, some military officers were sent from China to take control over the situation.

The seizure of power by Chinese officers caused changes in Sibsongpanna's politics. The new taxation systems caused troubles to poor people, especially the hill tribe people who did not have money. These people had been given tax exempts by Thai Lue governors. Having faced with political oppression, these people rebelled against Chinese governors. Chinese troops therefore came to suppress the rebels and Thai Lue high ranking officials lost their authorities to govern their people. This incident is similar to the incident during the political reform in Bangkok when the governor of Bangkok changed taxation systems leading to the outbreaks of Phaya Prab Rebel and Ngio Mueng Phrae (Phrae Province) Rebel in Lan Na, and Phi Bun Rebel in the Northeastern of Thailand.

Keywords: The indigenous documents of Sipsong Panna, Chao Maha Khanthawong, World War II, The Jinuo uprising

บทนำ

ข้อมูลที่ใช้ศึกษาประวัติศาสตร์สิบสองปันนามีหลายประเภท มีทั้งตำนาน ประเภทต่างๆ เช่น ตำนานบ้านเมืองหรือพื้นบ้านพื้นเมืองสิบสองปันนา ตำนานพระธาตุ และตำนานพระเจ้าเลียบโลก นอกจากนี้ ยังมีเอกสารต่างประเทศ เช่น เอกสารจีน พม่า สยาม และล้านนา ซึ่งจะใช้ในการศึกษาประวัติศาสตร์ยุคจารีต อาทิ การศึกษาประวัติศาสตร์ความสัมพันธ์ระหว่างสิบสองปันนากับจีนนั้น นอกจากใช้เอกสารพื้นเมืองของสิบสองปันนาแล้ว ผู้ศึกษายังสามารถสืบค้นได้จากเอกสารจีนโบราณหลายชุด เช่น หย่วนสี่อู๋ (ประวัติศาสตร์ราชวงศ์หยวนฉบับหอหลวง) หมิงสี่อู๋ (ประวัติศาสตร์ราชวงศ์หมิงฉบับหอหลวง) สือลู่ (จดหมายเหตุประจำรัชกาล 13 รัชกาลของจีน) หมิงสี่อู๋ และเจापู้จิงลู่ (ประมวลเรื่องราวการปราบปรามอานารยชน) เป็นต้น เอกสารจีนเป็นเอกสารที่จัดบันทึกอย่างเป็นระบบและเชื่อถือได้ในเรื่องของวันเดือนปีของเหตุการณ์ต่างๆ แม้ว่าเนื้อความบางครั้งอาจจะมีอคติของชาติพันธุ์อยู่บ้างก็ตาม

ในปัจจุบันมีงานวิจัยหลายฉบับที่ใช้เอกสารจีนนำเสนอข้อมูลเกี่ยวกับสิบสองปันนาที่น่าสนใจ ตัวอย่างเช่น วิทยานิพนธ์ของ Sai Sam Tip (2000) งาน

¹ ดร.วินัย พงศ์ศรีเพียร ใช้ข้อมูลจากเอกสารจีนตรวจสอบเปรียบเทียบศักราชที่น่าจะถูกต้องระหว่างจีนกาลมาลีปกรณ์ ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ และตำนานสิบห้าราชวงศ์ (ดูรายละเอียดใน วินัย 2539, 53 - 63)

วิจัยโดยยรรยง จิระนคร และรัตนพร เศรษฐกุล (2551) และทำให้ข้อมูลประวัติศาสตร์มีการตรวจสอบให้ชัดเจนถูกต้องยิ่งขึ้น¹ ส่วนเอกสารตะวันตกจะเริ่มมีความสำคัญในการศึกษาประวัติศาสตร์สิบสองปันนาสมัยใหม่ตั้งแต่ประมาณปลายคริสต์ศตวรรษที่ 19 ผู้ศึกษาสามารถใช้ประโยชน์จากเอกสารต่างๆ เหล่านี้ในการตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูลทางประวัติศาสตร์ซึ่งกันและกัน

นอกจากเอกสารหลักดังกล่าวแล้ว ยังมีข้อมูลหลักฐานทางประวัติศาสตร์ที่น่าสนใจและสามารถใช้ศึกษาประวัติศาสตร์ยุคใหม่และประวัติศาสตร์ร่วมสมัยที่ยังไม่ค่อยมีการนำไปใช้มากนัก คือ เอกสารส่วนตัวของปัญญาชน ผู้เฒ่าผู้แก่ และชาวบ้านลื้อสิบสองปันนา รวมทั้งข้อมูลจากการสัมภาษณ์เชิงลึก ซึ่งจะทำให้ให้นักศึกษาและนักวิจัยได้มุมมองที่แตกต่างไปจากเอกสารทางราชการและเอกสารต่างประเทศ โครงการวิจัยเรื่อง *Discovering the Indigenous Documents of the Dai-Lue People in Xishuangbanna, China: the Preservation of Endangered Historical and Cultural Documents* เป็นโครงการวิจัยได้รับทุนสนับสนุนจากมูลนิธิโตโยต้า ประเทศญี่ปุ่น ระหว่าง พ.ศ. 2553 - 2555 (ค.ศ. 2010 - 2012) ได้เก็บรวบรวมและศึกษาเอกสารพื้นเมืองสิบสองปันนาที่ปัญญาชนและชาวบ้านทั่วไปเก็บรักษาไว้ด้วยจุดประสงค์ต่างๆ กัน ผู้วิจัยได้พบว่าเอกสารจำนวนมากแสดงถึงคติความเชื่อ โลกทัศน์ของชาวบ้าน พิธีกรรม ศรัทธาในพุทธศาสนา ประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม และสังคมสิบสองปันนา นับเป็นเอกสารที่มีคุณค่าสมควรที่จะนำมาใช้ในการศึกษาประวัติศาสตร์สังคมและวัฒนธรรมสิบสองปันนา

บทความฉบับนี้จะใช้เอกสารส่วนตัวของเจ้ามหาขันธวงศ์ ปัญญาชนชาวลื้อสิบสองปันนา เรื่อง *คำว่าโลกที่สองแลเจ้าแผ่นดินตนชื่อเจ้าหม่อมผาดางนอแรแลเล็กยิวล้อ* (คำว่าศึกโลกที่สองแลเจ้าแผ่นดินตนชื่อเจ้าหม่อมผาดางนอนแฮแลศึกยิวล้อ) เป็นส่วนหนึ่งของหลักฐานทางประวัติศาสตร์สังคมของสิบสองปันนา เพื่อศึกษาเหตุการณ์สำคัญในสิบสองปันนาสมัยสงครามโลกครั้งที่ 2 เนื้อความของคำฉบับนี้ได้กล่าวถึงการรุกรานของญี่ปุ่น การสิ้นพระชนม์ของเจ้าหม่อมสุวรรณผาดาง ปัญหาการตั้งเจ้าแผ่นดินองค์ใหม่ ความขัดแย้งระหว่างผู้บัญชาการทหารจีน และเหตุการณ์กบฏผิบบุญยิวล้อ (จีเนอะ) ซึ่งเป็นกบฏสำคัญที่เกิดขึ้นในสิบสองปันนา

ผลกระทบของลัทธิล่าอาณานิคมและการปฏิรูปการเมืองการปกครองในสิบสองปันนา

สิบสองปันนาในอดีต คือ รัฐโพธิรัฐที่อยู่ภายใต้ระบบบรรณาการของสองชาติใหญ่ที่อยู่ใกล้เคียงมีคำเปรียบเปรยว่า “ฮ่อเป็นพ่อ ม่านเป็นแม่” หมายถึงการยอมรับอำนาจสองฝ่ายฟ้าของจีนและพม่าชาวลื้อในสิบสองปันนาได้สร้างบ้านแปงเมืองบนสองฝั่งแม่น้ำโขง มีเมืองสำคัญๆ เป็นเก้าปันนาอยู่สิบสองเมือง สิบสองปันนาก่อตั้งเป็นรัฐที่มีลักษณะการปกครองแบบสมภาพันธุ์รัฐที่ผู้ปกครองเมืองหรือท้องถิ่นมีอำนาจในการปกครองตนเองแต่ยอมรับอำนาจสูงสุดของเจ้าแผ่นดินที่หอคำเจียงฮู่ระบบการปกครองแบบจารีตของสิบสองปันนาเริ่มตั้งแต่สมัยพญาเจิงจนถึงเจ้าหม่อมคำลือประมาณ พ.ศ. 1703 - 2493 (ค.ศ. 1160 - 1950) ระบบการสืบอำนาจของเจ้าแผ่นดิน

ลื้อนี้มักเรียกกันว่าเชื้อเครือเจ้าแสนหวีสิบสองปันนา เป็นการสืบอำนาจของราชวงศ์เดียวเช่นเดียวกับราชวงศ์มังรายของล้านนาที่สืบต่อกันมาสองร้อยกว่าปีโดยไม่มีการเปลี่ยนราชวงศ์ เพราะความเชื่อของลื้อที่ว่า “มีสมพานจึงได้เป็นเจ้า” (ยรรยงและรัตนภาพร 2551, 40) เช่นเดียวกับความเชื่อของล้านนาที่ปรากฏในตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ เมื่อหมื่นโลกนครกล่าวตักเตือนสามเด็กย้อยขุนนางผู้คิดชิงบัลลังก์จากพญาติโลกราชว่า “เรานี้บใช้เชื้อท้าวพระยา จักเป็นพระยาบได้” (สัมภาษณ์ เจ้ามหาขันธวงศ์; ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ 2514, 49; รัตนภาพร 2552 61)

ระบบการปกครองแบบจารีตของสิบสองปันนาปรับเปลี่ยนไปในช่วงปลายคริสต์ศตวรรษที่ 19 เมื่อชาติตะวันตกเข้ามาสู่เอเชียตะวันออกเฉียงใต้และเริ่มยึดครองเมืองอาณานิคมและกำหนดเขตแดนให้ชัดเจนยิ่งขึ้น ปัญหาเขตแดนระหว่างสิบสองปันนาของจีนกับพม่าของอังกฤษและอินโดจีนของฝรั่งเศสทำให้จีนให้ความสนใจที่จะเข้ามาจัดการปกครองสิบสองปันนาเพื่อแสดงความเป็นเจ้าอธิราชเหนือดินแดนนี้ ในช่วงเวลานี้สถานการณ์ในสิบสองปันนานั้นคล้ายคลึงกับล้านนาซึ่งกรุงเทพฯ ได้ค่อยๆ รุกล้ำเข้ามายึดอำนาจการปกครองหัวเมืองล้านนาทั้งหมด โดยอ้างปัญหาการรุกรานของจักรวรรดินิยมตะวันตก ในสิบสองปันนารัฐบาลจีนได้ส่งข้าราชการเข้ามาปกครองและค่อยๆ ลิดรอนอำนาจของเจ้านายลื้อลงเรื่อยๆ ช่วงเวลาที่จีนเข้ามายึดอำนาจนี้สร้างปัญหาความวุ่นวายให้กับเจ้านายและชนชั้นปกครองตลอดจนไพร่บ้านพลเมืองของสิบสองปันนาดังที่เราจะได้เห็นจากบันทึกของเจ้ามหาขันธวงศ์ฉบับนี้

**ประเด็นสำคัญใน ค่าวเลกิโลกีสองแลเจ้าแผ่นดินตนซีเจ้าหม่อมผาคาง
นอรแรแลเลกิยิวล้อ (ค่าวศึกโลกที่สองแลเจ้าแผ่นดินตนซีเจ้าหม่อมผา
คางนอนแฮแลศึกยิวล้อ)**

เจ้ามหาขันธวงค์ผู้เขียนค่าวฉบับนี้ เติบโตในช่วงที่จีนเปลี่ยนแปลงการปกครอง ท่านได้ทำงานในโรงหนังสือพิมพ์สิบสองปันนา และเป็นผู้ที่ใส่ใจในการเก็บรวบรวมข้อมูลความรู้ต่างๆ เกี่ยวกับประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมสิบสองปันนา มีงานเขียนที่ตีพิมพ์เกี่ยวกับประวัติศาสตร์สิบสองปันนาและชีวประวัติของเจ้านายสิบสองปันนาหลายเรื่อง เช่น เรื่อง ชีวประวัติของเจ้าหม่อมโขงคำ และชีวประวัติเจ้าหม่อมล่าโดยสังเขป พิมพ์ในหนังสือรวมข้อมูลประวัติศาสตร์วัฒนธรรมสิบสองปันนา เล่มที่ 7 เจ้ามหาขันธวงค์เป็นผู้ที่สนใจการท่องเที่ยวเพื่อเรียนรู้การเปลี่ยนแปลงของยุคสมัย สนใจเทคโนโลยีใหม่ๆ พร้อมทั้งจะปรับตัวเข้ากับความทันสมัยหลังจากที่จีนเปิดประเทศในสมัยของเติ้งเสี่ยวผิง ในช่วงเวลาที่ไทศึกษากำลังตื่นตัว ท่านเป็นผู้ที่ให้การสนับสนุนนักวิชาการชาวต่างชาติโดยเฉพาะอย่างยิ่งนักวิชาการไทยในการทำวิจัยในสิบสองปันนา (สัมภาษณ์ เจ้ามหาขันธวงค์)

ค่าวศึกโลกฯ นี้เริ่มด้วยการเล่าเหตุการณ์สงครามโลกครั้งที่สองที่เกิดขึ้นและผลของการสู้รบต่อชีวิตผู้คนในสิบสองปันนา ผู้เขียนกล่าวถึงการรุกรานของญี่ปุ่นว่า

“...บัดนี้ยี่ปู้รก่อทึงไธยจาโล่ก เขาโคปแพ้เม็งม่านหากหลายมาเปนสายก็ปชิงเม็งกว้าง คั่นว่าเขาหากหลังง่าแพ้อังกิดซินยาง เขาจักวางตามผยาเข้าพันนา 12 แห่ง...” (เจ้ามหาขันธวงค์)

คำว่าได้กล่าวถึงการที่ญี่ปุ่นเอาชนะอังกฤษ จนได้เดินทัพผ่านทางพม่าเข้ามาสู่สิบสองปันนา ท่านบรรยายภาพญี่ปุ่นทิ้งระเบิดทำให้เดือดร้อนไปทั่วทุกหย่อมหญ้า ทั้งในสิบสองปันนาและบ้านเมืองอื่นๆ โกลั้เคียงอย่างที่ไม่เคยเป็นมาก่อนว่า

“...ยี่ปู้เจ้าตรัดแล้วห้างหมยณคำ มาเป็นสายแลล่ำ เต้าทางบูรอากาศหมาก แตกพอมพายเทิ้มหันอยู่พุมพาม แยงตามช่องแลहन ป้อยใส่ขมพ้อห้อ หมากแตกก้อนาดชากเอาผ่า่วลงมา ลางร่องตกลใส่หรีนแลผาศึกหากพ้งย้อยซ้ำ ลางร่องตกลใส่น้ำแม่กว้างย้าวเยกตีพอง ลางร่องตกลใส่ตอยแลคอง พอสแหนรพ้งครู่ค้ำน ลางร่องตกลใส่บ้านเม็งท้าวพอบนเผ่าถองยอง กายปนไฟกอง หลวงแต่งลามวู้ใหม่ ลางร่องตกลใส่หื้อแหลร์พินต่วยเหลิง ทังเม็งตายกองกันกัยงปานขอรไม้ไร่...” (เจ้ามหาขันธวงศ์)

ในช่วงระหว่างสงครามชาวสิบสองปันนาทุกข์เข็ญทั้งจากการสู้รบและยังถูกเรียกเก็บภาษีและเกณฑ์แรงงานขนส่งข้าวปลาอาหาร เพื่อเลี้ยงดูทหารจีนที่ส่งลงมาบริเวณชายแดนจำนวนมากเพราะญี่ปุ่นกำลังจะบุกเข้ามาตอนในของจีนโดยผ่านทางพม่า ลาว และเวียดนาม ชาวว่าทหารจีนจำนวนมากแสนจะลงมาถึงสิบสองปันนาสร้างความปั่นป่วนให้กับเจ้านายท้าวขุนและชาวบ้านชาวเมือง คำบรรยายไว้ว่า

“...ยามนั้นเม็ง 12 พันนาชาวสงยว่าหื้อจักลงสู่ห้อยตมข่ดสอแลม แสนพายหื้อลงหลายปานแม่ เขาคีม่าคั่งผ่าเข้าทิงขึ้นตามอาชญาลง ปงมาหื้องพันนา 12 แห่ง มาแบ่งกันลงตั้งหน้าทีปานโป หัววัดมีทีไหนหื้อฝูงขมซ้ำไ้แบ่งจ่านแมหันไ้้วยล้อมโล้มขาปลา ผุงไ้ปลาหากคางชู้หื้อง ไ้บรู้อพหย่านลั่นสาย โกเปน

เมิงวายหลงจิบหายคอบหื้อ หัวลิบก้อลงทู่กัปลวงชายหยายกันห้างแปงควา
หน้าจ่าน จักผ่าเข้าทึงซิ่นหมากพักกับพื้น ปุงลงที่เปนสวรรฝักกาด หามหาบ
เข้าทึงซิ่นไปสู่งลายๆ คนหลายเข้าไปถึงชยงใหม่ ชูรใหญ่เจ้ายีนคั่งหัวใจ ผุง
เปนไภ่ไทมยเมิงห้วนไหวริป้อร...” (เจ้ามหาขันธวงค์)

ผู้แต่งบรรยายถึงความทุกข์ของคนทุกหมู่เหล่าที่ต้องทำงานรับใช้กองทหารจีน
หมู่บ้านสามแห่งริมน้ำโขงต้องพวยเรือรับส่งทหารจีนข้ามแม่น้ำ จนชาวบ้าน
“...หน้าตาค้อยเอาหื้อซีเรือ เหลือใจเขาแห่งคน 3 บ้าน เอาซีข้ามจอดแล้ว
จึงห้วยอีกโพงมา พายไปแล้วพายมาถึงคำ อิดหอดเข้าทึงน้ำ ปันพอกปย
รกัน ชูวันคืนห้วยโพงมาขาด...พีส่งมา อิดูเจ้าเสื่อสอทั้งไภ่กับชูร...” แม้แต่
สตรีหม้ายก็ยังต้องลำบากเพราะถูกเรียกเกณฑ์และเก็บภาษีสงครามโดยไม่มี
การยกเว้น

“...กานผ่าเข้าทึงน้ำภีราดบตี หนึ่งว่าผัวนางตายเปนผี หากเปนแม่หม้ายนาง
จักจ่ายลี้ยงทึงซำมี 7 เยเงินแล ทัง 7 เยคำ นางจักวางหื้ออตาหานธายาด
กินตามอ้อม นางจักทำหิรคล้ำถึงสอแลม นางจักแบ่งเปนเข้าแสนถูงพันไท่
ไปคล้ำเข้าทยดไธ่แซ่นหวิพันนา...” (เจ้ามหาขันธวงค์)

นอกจากสิบสองปันนาแล้ว รัฐบาลจีนยังได้ส่งกองทหารเข้าไปในเชียงตุงเพื่อ
ยันกับทหารญี่ปุ่นที่กำลังเดินทางขึ้นมาจากทางประเทศไทย นับว่าผู้เขียนค่า
มีความรู้เกี่ยวกับการทำสงครามในพื้นที่นี้จึงได้กล่าวถึงทหารจีนจำนวนมาก
ที่ถูกส่งเข้าไปที่เชียงตุง เมืองยางหลวง และมีข่าวว่าจะส่งลงไปถึงเชียงราย
ทำให้ชาวเชียงตุงหวาดกลัว “ผุงเปนซิ่นแลยงพากันไปปานโปยงเจ้า สั้งมา
ยีนคั่งเจ้าฟ้าลาดชยงตุง คั่งเอาตัวเข้าชงไภ่ลี้ต๋ยด เปนห่ยดหื้อเมิงลูพาไภ่จิบหาย

วายเมิง...” ทหารจีนที่ถูกส่งไปป้องกันชายแดนได้เข้ายึดเมืองท่า เมืองผู้ บ้านแฝก เมืองหลวง และเมืองยอง ในตอนที่พลตรีผิน ชุณหะวัณ นำกองทัพอไทยไปยึดเชียงตุงใน พ.ศ. 2485 (ค.ศ. 1942) นั้น ได้ทราบจากพ่อค้าและชาวบ้านว่ามีกองกำลังจีนสองกองพลได้เข้ายึดและเผาเมืองเชียงตุง เพราะเกรงทหารญี่ปุ่นจะเข้ายึดครอง จากคำบอกเล่าของชาวบ้านทหารจีนได้ถือโอกาสปล้นชิงทรัพย์ และข่มเหงชาวเชียงตุงจนต้องหนีออกจากเมืองไปหลบซ่อนอยู่ในหมู่บ้านที่ห่างไกลออกไป (ปองพล 2552, 198 - 199)

ข่าวคราวจากเกี่ยวกับเชียงตุงแพร่สะพัดไปถึงเชียงรุ่ง เพราะทั้งสองเมืองมีความสัมพันธ์ใกล้ชิดตั้งแต่ระดับเจ้าฟ้าเจ้าแผ่นดินและไพร่ เจ้ามหาขันธวงศ์และชาวลื้อสิบสองปันนาในสมัยนั้นมักเดินทางมาเที่ยวเชียงตุงในโอกาสงานปอยต่างๆ เพื่อจะเล่นการพนันอย่างสนุกสนานเพราะเป็นงานใหญ่มีผู้คนมาเที่ยวกันมากมายจากหลายๆ เมือง (สัมภาษณ์ เจ้ามหาขันธวงศ์)

ในช่วงเวลานั้นจีนยังไม่ได้ปกครองสิบสองปันนาโดยตรง แม้ว่าจะได้มีการเปลี่ยนแปลงการปกครองเป็นระบอบสาธารณรัฐ สิบสองปันนายังปกครองตนเองภายใต้การควบคุมของข้าราชการจีน ผู้เขียนได้กล่าวบรรยายถึงระบบท้าวขุนที่ปกครองบ้านเมืองว่ามี “...ทั้งซุรสนามหลวง บวกวัง ขามล้ำซุรเขิ่นกล้า 3 ผึ่ง 4 ลวง...” ขณะนั้นมีกษัตริย์ลื้อปกครองอยู่ที่เชียงรุ่ง คือ เจ้าหม่อมสุวรรณผาคราง (พ.ศ. 2468 - 2486/ค.ศ. 1925 - 1943) ปรากฏว่าพระองค์สิ้นพระชนม์ในปี พ.ศ. 2486 (ค.ศ. 1943) ภาษาลื้อใช้ว่า นอนแร หรือ นอนแพ เพราะเป็นธรรมเนียมดั้งเดิมว่าต้องคลุมพระศพด้วยผ้าแพ (สัมภาษณ์เจียน แยน จอง) ผู้แต่งได้กล่าวบรรยายถึงความพลัดพรากจากผู้เป็นที่รักและความห่วงอาลัย

“ท่านคือมาตยาเสเมิงหลวงกว้างองการไวยเปล่าตยาเสไก่ออยู่เฝ้าทั้งเข้าอยู่เยตยาเสเมเทมตาแก้วเทวีสาหม่อม ตยาเสนน้อมเจ้านางน้อยแม่หม่อมตานตยาเสลูกหลานตนอยู่หมองนั่งให้ตยาเสเจ้าทยดไธ้ตนน้องหม่อมกาง ตยาเสจางวางท้าวเสนาครซึ่งใหญ่ ตยาเสเจ้าดอกไม้ต้นหม่อมแสงเมิง ตยาเค้าเหลิงเจ้ามณเฑียรค้ำยอดหม่อม ตยาเสเจ้าช่อค้อมขดียวราดวงสา ตยาเสเมิง 12 พันนาเปล่าสุธรรมล้าง ละเสสมบัดเจ้านั่งข้าง เปนเจ้าแผ่นดิน...ยามนั้นนคอรกว้างชงยหมองหมู่ร เมิงบมีเจ้าแพดไวยเปล่าสุธรรมมีค้ำชูลเสนากับทั้งไภฟ้า...” (เจ้ามหาขันธวงศ์)

ผู้แต่งได้บรรยายถึงความทุกข์ยากของประชาชนที่เกิดจากสงคราม การต้องถูกเรียกเกณฑ์แรงงาน และเสียดายอาหารเพื่อเลี้ยงดูทหารจีน ทุกข์ยากมาซ้ำด้วยเจ้าแผ่นดินสิ้นพระชนม์เกิดช่องว่างของอำนาจ ประชาชนถูกทอดทิ้งให้ออดอยากเพราะ “...กาลเข้าปางนั้นหากแพง ลางร่องแหวรค้ำแดง คี่บ่ออยู่ แชตลูกเต้า โตะอ้อออกซื้อแลกเข้าทั้งปิ่นหัว แหวรหัวดากับทั้งสายรัง แลกเอาเข้ากับน้ำกินเมื่อยามแพง...” ชาวบ้าน अबจนต้องขายข้าวของเครื่องประดับเพื่อซื้อข้าวกิน

ในช่วงปลายคริสต์ศตวรรษที่ 19 จีนเข้ามาแทรกแซงการปกครองภายในของสิบสองปันนามากขึ้นเรื่อยๆ สืบเนื่องมาจากการขยายอำนาจจักรวรรดินิยมของอังกฤษและฝรั่งเศสในพม่าและอินโดจีน พื้นที่ดังกล่าวนี้เคยมีความสัมพันธ์กับจีนภายใต้ระบบบรรณาการมาแล้ว เมื่อชาติตะวันตกเข้ามายึดครองได้ใช้แนวคิดการแบ่งแยกเขตแดนที่ชัดเจนของรัฐ ทำให้เกิดการกำหนดเส้นเขตแดนและการพิสูจน์ความเป็นเจ้าอธิราชของชาติมหาอำนาจเอเชียอย่างจีน การส่งข้าราชการเข้ามาดูแลการปกครองอยู่เหนือเจ้านายหัวขุน

จึงเกิดขึ้น ข้าราชการเงินที่เข้ามาปกครองพื้นที่ชายแดนได้แสวงหาอำนาจและผลประโยชน์ในพื้นที่สร้างความเดือดร้อนให้กับประชาชน บุญช่วย ศรีสวัสดิ์ได้กล่าวในหนังสือเรื่องสิบสองปีนาวา ผู้ว่าการมณฑลยูนนานเป็นผู้กำหนดอัตราการเก็บภาษีโดยส่งผ่านผู้ว่าราชการจังหวัดพุกเออร์ ซึ่งจะส่งค่าส่งมายังเขียนจ่าง หรือแสนจ่าง ซึ่งเป็นผู้ว่าการอำเภอหรือข้าหลวงประจำอำเภออีกต่อหนึ่ง (บุญช่วย 2498, 131)

ความสับสนวุ่นวายเกิดขึ้นในการสืบสันตติวงศ์ภายหลังเจ้าหม่อมสุวรรณผาครางสิ้นพระชนม์ เนื่องจากความขัดแย้งระหว่างข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ของเงินกับเจ้านายท้าวขุนในการแต่งตั้งกษัตริย์พระองค์ใหม่ เจ้าหม่อมสุวรรณผาครางเป็นพระเจ้าแผ่นดินองค์ที่ 40 ขึ้นครองราชย์สืบแทนพระบิดาได้ 16 ปีก็สิ้นพระชนม์ มีพระโอรสที่ยังทรงพระเยาว์อยู่ 2 องค์ คือ เจ้าหม่อมอินทร์เมืองและเจ้าหม่อมมหาชัยซึ่งเป็นพระโอรสที่เกิดจากนางสนมเหนือสนามเชียงรุ่ง ไม่ยอมรับให้สืบตำแหน่งแทน (ยรรยงและรัตนพร 2551, 131) จึงมีการประชุมปรึกษาหารือกัน โดยในขั้นแรกเจ้านายท้าวขุนเหนือสนามและท้าวขุนเหนือบ้านได้ประชุมปรึกษาหารือ เพราะเห็นว่า “...เมิงบ่มีเจ้าคักแก้วค่าเกิดกาน กัวเพนเมิงสาชานเพิ่มต่างแดนทองซ้ำ ได้ลุ่มฟ้ากัวเพินดูแควร บัดนิฟังควรเราเลิกแชนเอาตนไต่ขึ้นเสวียเมิงนั่งแทน ยกเพนเจ้าแผ่นดินฟ้าเป็งโถบปชา...” ในขณะนั้นมีเจ้านายที่มีฐานะสูง เป็นเชื้อพระวงศ์ และมีบทบาทในการปกครองอยู่ 3 พระองค์ คือ หม่อมกลาง หม่อมหล้า และหม่อมมณีคำ หลังจากประชุมกันแล้วลงความเห็น “...ควรเอาตรค่าเจ้าเมิงหุรหม่อมมองตนหล้า ท่านนิมีปรยากล้ำยังแท้จุพยดทั้ง 3 ช่างธามกานพายไทยกัปปทั้งพายห้อ...” ตกลงเห็นพ้องให้อัญเชิญเจ้าหม่อมล้ำขึ้นเป็นเจ้าแผ่นดิน เพราะมี

ความสามารถในการจัดการราชการทั้งฝ่ายไทยและฝ่ายจีน เจ้านายท้าวขุนได้นำเอาขันดอกไม้ธูปเทียนไปเชิญเจ้าหม่อมล้าเจ้าเมืองหุนมาเสวยเมือง แต่เจ้าหม่อมล้าไม่รับคำเชิญ “เหตว่าคำซบข้าไภ่แต่ก่อรยินอายุ” ท่านให้เหตุผลกับท้าวขุนว่า “...เราหากได้ยเปนน้อง บ่ช่างสี่ปนแทนเมิง ยังมีบูรเริงเจ้าตนทางอันเปนพี่...” และท่านได้รับนำท้าวขุนไปเชิญเจ้าหม่อมกลางให้ขึ้นครองเมือง

“...ซุรหลังไหลนป่น้อมมีหม่อมเปนหัว โขกันเอานิมูรไล่ขันยอไหวเจ้าทยดไธ้ยสาหม่อมตนทางรยกว่า บัดนี้สมพารกว้างพันนาผี้เปล่าบ่มีไผเปนเจ้านั่งข้างเป็งขอรณาพีตณทางผายถานี้ว่ามีคำเจ้ารับขันทยรผี้โปรดปัพอกคำแดง ขอรุ่งแปงใจหนิมสี่ปเสวียนั่งข้าง ขอรุ่งแปงใจหนิมสี่ปเสวียนั่งข้าง...” (เจ้ามหาขันธวงศ์)

เมื่อเจ้าหม่อมกลางรับคำเชิญที่จะขึ้นครองเมืองแล้ว เจ้านายท้าวขุนได้แจ้งต่อ “หอแสนชาง” หรือขุนนางจีนที่ดูแลสิบสองปันนาอยู่ ปรากฏว่าแสนชาง “บ่ซูปันเอาไดย” เมื่อขุนนางจีนไม่เห็นด้วยก็ได้ส่งหนังสือถึงเค้าสนามให้แต่งตั้งเจ้าเมืองหุน คือ เจ้าหม่อมล้าเป็นเจ้าเหนือหัวภายในสิบวัน เจ้านายท้าวขุนจำต้องทำตามคำสั่ง แต่กลับปรากฏว่ามีขุนนางจีนอีกผู้หนึ่งที่ผู้เขียนเรียกว่า “ห้อซอรแย่น” ได้ไปพบกับเจ้าหม่อมคำลือซึ่งขณะนั้นอายุเพียง 16 ปี ก็พอใจ ต้องการให้ยกเจ้าหม่อมคำลือขึ้นเป็นกษัตริย์ ได้เรียกประชุมท้าวขุนประกาศว่า “...กานอันวจักไปเอาเจ้าเมิงหนน่มองตนหลัก มาเปยเจ้าแซนหวีฟ้าโกมไภ่เมิงตนนั้นนา เขาบ่ฟังใจหลาย จักสวดเหลียวพายหน้าจักเปนทกข้าไภ่ฟ้าล้าปากเหลือที บัดนี้เราจักยกเอาบูรมีเจ้าคำลือยอดบ่าวยกเอาเจ้าหน่อท้าวเปนเจ้าแผ่นดิน...”

ในหนังสือประวัติศาสตร์สิบสองปันนา ยรรยง จิระนครและรัตนนาพร เศรษฐกุล (ยรรยงและรัตนนาพร 2551, 300 - 303) ได้กล่าวถึงเหตุการณ์นี้ว่า เบื้องหลัง การสืบสันตติวงศ์ครั้งนี้เป็นความขัดแย้งอย่างรุนแรงเกือบจะกลายเป็นศึก ชิงบัลลังก์ เพราะต่างฝ่ายต่างมีหน่วยทหารจีนที่ต้องการสร้างอิทธิพลในสิบสองปันนาหนุนหลังอยู่ ในตอนแรกเจ้าหม่อมกลางเป็นผู้สำเร็จราชการแทนพระเจ้าแผ่นดินที่เพิ่งสิ้นพระชนม์ ดำรงตำแหน่งได้เพียงเดือนเดียวก็ลาออก โดยให้เหตุผลว่าท่านไม่รู้หนังสือลื้อและหนังสือจีน เหนือสนามและนายอำเภอ เชียงรุ่งจึงเสนอชื่อเจ้าหม่อมหล้าเจ้าเมืองหนุให้กินเมืองเป็นเจ้าแผ่นดิน เจ้าหม่อมหล้าคัดค้านขอปรึกษาหารือกับนายอำเภอเมืองฮายก่อน เพราะเมืองหนุขึ้นกับเมืองฮาย ในที่สุดเหนือสนามได้ส่งท้าวขุนนำเอาพานเทียนเงินเทียนทองไปเชิญเจ้าหม่อมหล้ามากินเมือง แต่ยังไม่ทันที่เจ้าหม่อมหล้า จะเดินทางมาเชียงรุ่ง หน่วยงานปฏิบัติงานพิเศษ คณะเสนาธิการ หรือสำนักผู้ตรวจราชการ สังกัดคณะกรรมการทหารรัฐบาลจีนเมืองเชียงรุ่ง ได้คัดค้าน การสืบราชสมบัติของเจ้าหม่อมหล้า พันเอกจ้อะ เซียนซู ผู้ตรวจราชการได้ บีบบังคับให้เจ้านายท้าวขุนเสนอชื่อเจ้าหม่อมคำลือซึ่งเป็นพระโอรสของเจ้าหม่อมแสงเมืองอนุชาของเจ้าหม่อมสุวรรณผาครางและเป็นพระโอรสบุญธรรมให้ขึ้นเป็นกษัตริย์ เจ้าหม่อมคำลือถูกส่งไปศึกษาที่นครหลวงจุงกิง เมืองหลวงชั่วคราวของจีนในระหว่างสงครามโลกครั้งที่ 2 คณะเสนาธิการทหารได้ให้โดยสารเครื่องบินทหารมาลงที่ชื่อเหมาและเดินทางมาเชียงรุ่ง เพื่อเข้าพิธีราชาภิเษก

เหตุการณ์ครั้งนี้คณะเสนาธิการทหารไม่ได้หาหรือแจ้งให้เจ้าหม่อมหล้าทราบ ท้าวขุนเหนือสนามก็ไม่กล้าแจ้ง จนกระทั่งเจ้าหม่อมคำลือกลับจาก

นครจุงกิงมารับเมืองญาติของเจ้าหม่อมหล้าจึงได้แจ้งไป ทำให้เจ้าหม่อมหล้าและผู้บัญชาการกองพล 93 ที่สนับสนุนเจ้าหม่อมหล้าอยู่ไม่พอใจมาก ถือว่าเป็นการแทรกแซงกิจการภายในและครอบงำการสืบราชสมบัติของเจ้าแผ่นดินสิบสองปันนา พลโท หลี่วี่ หัวฉวน ผู้บัญชาการกองพล 93 ประจำอยู่ที่เมืองฮายและหลานชาย คือ พันเอก หลี่วี่ เหวยยิง ผู้บังคับบัญชากรมทหารราบที่ 227 ประจำเมืองหุนเห็นว่าคณะเสนาธิการลบลู่ศักดิ์ศรีของกองพลที่ 93 จึงร่วมกับเจ้าหม่อมหล้าเตรียมกองกำลังทหารไทและทหารกรม 227 เพื่อจะยึดอำนาจที่เชียงรุ่ง ภายหลังจากเจ้าหม่อมหล้าตัดสินใจยกเลิกการโจมตีให้เหตุผลต่อเจ้านายท้าวขุนว่า พระบิดาเคยกำชับให้พี่น้องมีความสามัคคี ให้จดจำกรณีเจ้าหม่อมสอเจ้าหม่อมแสงที่แย่งอำนาจกันจนบ้านเมืองปั่นป่วนวุ่นวาย พี่น้องฆ่าฟันกันเอง เจ้าหม่อมหล้าไม่ต้องการให้เหตุการณ์นั้นเกิดขึ้นซ้ำอีก จึงยอมรับให้เจ้าหม่อมคำลือขึ้นเป็นกษัตริย์ของสิบสองปันนา (ยรรยงและรัตนพร 2551, 300 - 302)

การที่ข้าราชการจีนใช้อำนาจเข้าแทรกแซงการขึ้นครองราชย์ของกษัตริย์พระองค์ใหม่ เป็นการผิดจารีตธรรมเนียมของสิบสองปันนา สร้างความลำบากใจให้กับเจ้านายท้าวขุนซึ่งเกรงกลัวอำนาจของจีนที่มีกองทหารประจำอยู่ในสิบสองปันนาเป็นจำนวนมาก การแทรกแซงอำนาจการปกครองของจีนนี้เริ่มมีมากขึ้นเรื่อยๆ เจ้าหม่อมคำลือเมื่อได้รับเมืองแล้วก็ถูกส่งไปศึกษาที่เมืองนานกิง เพื่อ “ไปไต่รอยรลิกห่อถังคองเมิง” ทำให้พระองค์ห่างไกลจากจารีตประเพณีลือและถูกครอบงำโดยวัฒนธรรมจีนมากขึ้น เหตุการณ์ประวัติศาสตร์สิบสองปันนาในช่วงนี้คล้ายคลึงกับการที่สยามเข้ามายึดอำนาจในล้านนาและจัดการควบคุมอำนาจของเจ้านาย โดยเป็นผู้แต่งตั้งเจ้าหลวง

และเจ้าขันห้าทำให้เจ้านายล้านนาขัดแย้งแย่งชิงอำนาจกันเอง และต้องพึ่ง
พึ่งอำนาจของสยาม

กบฏผีบุญยิวเลอะ

เหตุการณ์สำคัญอีกเหตุการณ์หนึ่งที่เกิดขึ้นในช่วงเวลาใกล้เคียงกันที่เจ้ามหา
ขันตรงค์ได้บันทึกไว้ คือ กบฏผีบุญยิวเลอะ ชาวไทลื้อเรียกว่า ซ่าลื้ออะ ชื่อ
เรียกทั่วไปคือ จิเอนอะ เป็นชนกลุ่มน้อยที่พูดภาษาทิเบต-พม่า ตั้งถิ่นฐานอยู่
บริเวณภูเขาฝั่งตะวันออกของแม่น้ำโขงใกล้เมืองเชียงรุ่ง ดอยยิวเลอะเป็น
พื้นที่สูงที่เหมาะสมกับการปลูกชาและฝ้าย ชาวบ้านจะปลูกขายให้กับพ่อค้าจีน
ฮ่อที่มาจากซือเหมา อี้จู่ และเมืองยาง ชาวจิเอนอะมีจำนวนประชากรไม่มาก
นักในช่วงสมัยสงครามโลกครั้งที่ 2 มีเพียง 3,000 -4,000 คน¹ อาศัยอยู่ใน
หมู่บ้านประมาณ 20 กว่าหมู่บ้าน เป็นกลุ่มคนที่มีความเป็นอยู่ลำบากยาก
แค้นมากที่สุด เดิมเป็นลูกล่ามสังกัดทำวซุนเหนือสนามเชียงรุ่ง มีฮ้อยต่างบ้าน
ออก หรือตุ้หลวงเก้าเป็นพ่อล่ามเหนือสนามเชียงรุ่งได้งดเว้นการเกณฑ์แรง
งานชาวยิวเลอะเพราะเห็นว่ามีความเป็นอยู่ที่ยากเข็ญ แต่กำหนดให้ส่งหนุ่ม
สาวไปตีฆ้องตีกลองร่วมงานสงกรานต์ที่เชียงรุ่งทุกปี เป็นการแสดงความจงรัก
ภักดีต่อเจ้าแผ่นดินสิบสองปันนา การปกครองแบบถ้อยทีถ้อยอาศัยเช่นนี้ทำ
ให้ชาวยิวเลอะไม่ได้มีความขัดแย้งกับรัฐบาลเชียงรุ่งแต่อย่างใด

ต่อมารัฐบาลจีนเข้ามาแทรกแซงอำนาจการปกครองของสิบสองปันนา
และได้พยายามแสวงหาผลประโยชน์จากท้องถิ่นมากขึ้นเรื่อยๆ โดยไม่ได้

¹ สถิติการสำรวจปี 1990 มีเพียง 17,689 คน (ดู ยรรยงและรัตนภาพร 2551, 305)

สนใจความเดือดร้อนของประชาชน ใน พ.ศ. 2480 (ค.ศ. 1937) นายอำเภอ เชียงรุ่งซึ่งเป็นข้าราชการจีนได้โอนชาวฮิวเลอะไปขึ้นอยู่กับเจ้าเมืองยาง เนื่องจากเมืองยางเป็นเมืองขนาดเล็กมีคนไทยเพียงประมาณหนึ่งพันคน เจ้าเมืองยางและข้าราชการจีนจึงได้บังคับให้ชาวฮิวเลอะเหล่านี้ร่วมรับภาระการเกณฑ์แรงงานและเสียภาษีต่างๆ เป็นส่วนหนึ่งของเมืองยาง ซึ่งในสมัยเคอซูชิน ปกครองสิบสองปันนาชาวฮิวเลอะต้องเสียภาษีหัวเหือน (ภาษีหัวเรือ่น) ครอบครัวยละ 2.4 เหยี่ยูยูนนาน

หลังจากที่สิบสองปันนาจัดแบ่งการปกครองเป็นอำเภอตั้งแต่ พ.ศ. 2472 (ค.ศ. 1929) ได้มีการเก็บเงินภาษีหัวเหือนเพิ่มขึ้นตั้งแต่สมัยที่หวาง จ้อเอ๋อ รับตำแหน่งเป็นนายอำเภอปลาย พ.ศ. 2483 (ค.ศ. 1940) ได้เก็บเงินหัวเหือนเพิ่มขึ้นถึง 6 เหยี่ยู และยังมีค่าธรรมเนียมค่าบำรุงต่างๆ อาทิ ค่าบำรุงข้าราชการ 0.5 เหยี่ยู ค่าช่วยชาติ 1.5 เหยี่ยู เงินบำรุงการศึกษา 0.7 เหยี่ยู ค่าทดแทนการเกณฑ์แรงงานชายฉกรรจ์ไปประจำที่ว่าการอำเภอ 1.8 เหยี่ยู ค่าซื้ออาวุธและกระสุนสนับสนุนแนวหน้า 0.5 เหยี่ยู ค่าทดแทนเกณฑ์แรงงาน 0.4 เหยี่ยู ค่าอาหารฆ่าสัตว์ 1.5 เหยี่ยู ค่าบำรุงสำนักงาน 0.8 เหยี่ยู ค่าน้ำหมึกปากกา 0.7 เหยี่ยู ค่าส่งเสริมการรับซื้อขนหมูเพื่อเป็นวัตถุดิบป้อนโรงงาน 0.2 เหยี่ยู ค่าบำรุงการรักษาโรคเรื้อน 0.05 เหยี่ยูและค่าผลรายได้ 0.25 เหยี่ยู รวมทั้งหมดแล้วชาวบ้านต้องเสียภาษีถึงปีละ 16 เหยี่ยูเงิน หลังจากนั้นในช่วงสงครามโลกครั้งที่ 2 ได้เก็บเพิ่มค่าเสบียงทหาร 4 เหยี่ยู ค่าผัก 0.5 เหยี่ยู ค่าเกี่ยวหญ้าม้า 0.5 เหยี่ยู รวมเป็นเงินเพิ่มอีก 5 เหยี่ยู ทั้งภาษีเก่า รวมภาษีใหม่ที่ชาวบ้านต้องแบกรับเป็นจำนวน 21 เหยี่ยู

หากเป็นชาวบ้านที่มีรายได้จากการเพาะปลูกและการค้าอย่างสม่ำเสมอเงินจำนวนนี้อาจจะไม่มากเกินไป แต่สำหรับกลุ่มชาวเขาชาวดอยซึ่งหากินจากการเพาะปลูกข้าวไร่และเก็บของป่าแล้ว แพบเลียดตากระเด็นกว่าจะเก็บรวบรวมเงินไปจ่ายภาษีได้ นอกจากพวกยิวและลูกเรียกเก็บภาษีจากทางราชการแล้วยังถูกพวกพ่อค้าจีนฮ่ออาศัยอิทธิพลของข้าราชการเงินกดราคาและผูกขาดการซื้อใบชาและฝ้าย นายอำเภอหวาง จื่อเอ้อ นอกจากกดขี่ขูดรีดชาวบ้านด้วยการเก็บภาษี อากรและค่าบำรุงจิตใจหลายรายการดังกล่าวแล้ว ยังทำการทุจริตด้วยการรับสินบนอนุญาตให้ชาวยิวและบ้านปุงดอย ปุงหลวง และหมู่บ้านใกล้เคียงปลูกฝิ่นได้ แต่เมื่อถึงฤดูเก็บเกี่ยวกลับส่งเจ้าหน้าที่ไปตรวจสอบสวนและปรับเงิน ทำให้ชาวบ้านต้องหลบหนีเข้าป่า

นอกจากนี้ ยังมีกรณีให้ชาวยิวและจ่ายข้าวเปลือกเข้าร่วมกับโครงการยุงฉางข้าวหลวงเพื่อเตรียมไว้ใช้ในช่วงฉุกเฉินระหว่างสงคราม ในการออกไปติดตามเก็บข้าวเปลือกข้าราชการเงินบังคับให้ชาวยิวและจ่ายเงินให้ผู้เป็นหัวหน้าคนละ 200 เหรียญและลูกน้องอีกคนละ 50 เหรียญ จะต้องต้อนรับด้วยการทำอาหารเลี้ยงโดยการฆ่าไก่คนละหนึ่งตัวทุกวัน (ยรรยงและรัตนานพร 2551, 305 - 307)

การกระทำของข้าราชการเงินทำให้เกิดความเดือดร้อนและกลายเป็นความโกรธแค้น ในเดือนพฤศจิกายน พ.ศ. 2484 (ค.ศ. 1941) ชาวยิวและบ้านคาชื่อชวยอ อ่างตัวเป็นผู้อยู่ยงคงกระพัน ประกาศตัวเป็นผีบุญ นำกำลังชาวยิวและต่อต้านอำนาจของจีน ดังในคำกล่าวที่ว่า

“...ทองดูฝูงข่ายเข้ายิวลื้อวันออกทองเลิง กายเปนผีหัวเหลืองเข้าในคิงเข้าแคว้ว
ผีเกิดข่ายยิวบ้อสวดแก่นแรงมา จากคำโดยอั้งพันแห่งบ่ขาด...” (เจ้ามหาขันธวงศ์)

ชาวยิวเลอะเชื่อถือบูชาขงเบ้งและสุริยเทพ ซายอได้ประกาศแก่ชาวยิวเลอะ
ว่า ขงเบ้งและสุริยเทพจะมาช่วยเหลือ พวกเขาไม่ต้องออกเงิน ไม่ต้องถูก
เกณฑ์ทหาร จะต่อสู้กับทหารจีนโดยมีขงเบ้งคุ้มครอง ฝิบุญซายอได้ตั้งผู้นำ
ยิวเลอะชื่อปาเจ๊ะเป็นฮ่องเต้ อาชื่อเป็นแม่ทัพ มูลขอเป็นที่ปรึกษาและตั้ง
หัวหน้ากลุ่มใหญ่น้อย มีการทำพิธีเซ่นไหว้ด้วยเบ็ด เหล่ากบฏเอาเลือดเบ็ด
ลูบตามเนื้อตัวแล้วท่องคาถาอาคม เชื่อว่าเชือกตอกไม้ไผ่จะบินไปมัดศัตรู
เอง ดาบวิเศษของฮ่องเต้จะพุ่งไปสังหารศัตรูเองเช่นกัน (ยรรยงและรัตนภาพร
2551, 307)

การเกิดกบฏฝิบุญของชาวยิวเลอะนี้คล้ายคลึงกับกบฏฝิบุญในช่วงคริสต์
ศตวรรษที่ 19 - 20 ในเขตไทยลาวที่ต่อต้านอำนาจผู้ปกครองและการปฏิรูป
การปกครองที่ทำให้เกิดความทุกข์ยากแก่ประชาชน การมีผู้อ้างเป็นผู้มีบุญ
หรือ ฝิบุญ ตั้งตนเป็นผู้นำไพร่ทั้งไทและข่าม่อน (ชาวเขา) เกิดขึ้นหลายแห่ง
ทั้งในรัฐไทใหญ่ ล้านนา อีสาน และลาว กรณีของสิบสองปันนาเป็นขบวนการ
ของข่าม่อนซึ่งได้รับการสนับสนุนจากกลุ่มอื่นๆ เช่น “ทั้งหื้อหัวเถินเมิงนุร ญไป
สายหลู่กแว่นชาวเย่า” พื้นที่ของกบฏฝิบุญนี้ครอบคลุมตั้งแต่เขตที่อยู่ภายใต้
การปกครองของจีน “ทั้งแคว้วหื้อหัวโค่นเมิงปาง ชยงทอง ล่องมาข่ามแผ้วทิง
บ้านม่วง ล่วงตกเมิงยางน้อยงอยเถินเมิงรำ” มาจนถึงสิบสองปันนา

พวกกบฏไม่ได้มีเป้าหมายทางการเมืองชัดเจน เป้าหมายหลัก คือ การต่อสู้
กับการกดขี่ขูดรีดของทางการ ขอกลับไปใช้ระบบการเสียดาษีแบบเดิม ดัง

จะเห็นจากคำร้องที่ฝ่ายกบฏส่งไปให้นายอำเภอเชียงใหม่ ขอให้ยกเว้นการเกณฑ์ทหารและการเก็บเงินหัวเหียนและค่าธรรมเนียมต่างๆ แต่ฝ่ายบ้านเมืองในขณะนั้นไม่ได้ให้ความสนใจกับขบวนการกบฏ ฝิบุญชายอและแม่ทัพอาซี้ชื่อนำกำลังคนกว่าสองร้อยคนไปยื่นคำร้องต่อทางราชการที่เมืองยาง ได้เกิดการปะทะกับกองทหารรักษาการที่ประจำอยู่ นายอำเภอเชียงใหม่และผู้ตรวจราชการชื่อเหมาร่วมกับเหนือสนามเมืองเชียงใหม่ส่งกองทหารจีน และขุนหาญไทไปปราบปรามกบฏ ปรากฏว่าปฏิบัติการปราบกบฏยิวเลอะกินเวลาเกือบสามปี ตั้งแต่เดือนธันวาคม พ.ศ. 2484 (ค.ศ. 1941) ถึงเดือนมีนาคม พ.ศ. 2486 (ค.ศ. 1943) ได้ส่งกำลังไปโจมตีสี่ครั้ง ครั้งแรกชะล่าใจส่งกำลังคนไปเพียงร้อยกว่าคน ปราบไม่สำเร็จ ครั้งที่สองจึงเพิ่มเป็นสี่ร้อยกว่าคน ครั้งที่สามห้าร้อยคน และครั้งที่สี่หกร้อยกว่าคน (ยรรยงและรัตนพร 2551, 308)

ในคำวฝ่ายกบฏประกาศว่า

“...จักมาเปนแสนชาง เจ้ายากมีน ทั้งเจ้าแผ่นดิน ว่าเขานิมีบุรแลสินหลาย ข่ามคองชูผู้ หน้าตูลูกพายหน้าเขว่าบ่ซี เขาว่าตนบุรล้างบปรามีเกิดพายยิ่งลื้อ แด้นທ່ຍงได้ยผาบหื้อທ່ຍงທ່ຍงชาวไทย เขาค้แบ่งใจกินวาจาทั้งภิญญารหมั้แค้น ติมว่าด้าวแควร์ลื้อ แบ่งทั่ปอ่านหลาย หูรทางมีหลายสายชูดคำทั่บไ่วยชวาก หนามไช่ยแวดลื้อมทั่บหน้าอ้ายหลัง...” (เจ้ามหาขันธวงศ์)

สภาพทางภูมิประเทศที่ยากต่อการเข้าถึง ไม่มีถนนหนทางที่จะเข้าสู่หมู่บ้านของฝ่ายกบฏทำให้ยากต่อการปราบปรามอย่างเด็ดขาด เมื่อเห็นว่าตนเองเป็นฝ่ายได้เปรียบฝ่ายกบฏจึงเริ่มแผนการรบเชิงรุกเพื่อยึดอำนาจเข้าปกครองสิบสองปันนา โดยจะ

“...ไปรีปจิ้งกั้งหื้อหมาในแล่นพ่าย ที่มันได้ยตายข้าฝูงยักษ์กายของปุงใจเข้า ฟันไทยคแค้น ผัดขยรไวยเดิน 1 จักหันเมิงไทยกว้างวันเลิงจักที่เปนเผ่า ยาม นั้นเราจักได้ยเปนเจ้าแก่ลี ที่เปนข้าส่วยสิน เหนือดินพื้นพันทนา 12 แห่ง...” (เจ้ามหาขันธวงศ์)

ฝ่ายกบฏได้รุกเข้ามายึดเมืองย่างไว้ ทำให้เจ้านายท้าวขุนในเมืองต้องหนีออกจากเมืองทิ้งให้กบฏยึดเอาวัดหลวงเมืองย่างเป็นศูนย์บัญชาการ เจ้าเมืองย่าง ได้ “ตีแปงลายก่ายลงถึงหื้อ” ความว่า

“...เลิกยิวบ้อเกิดก่อเลิกโลกมีตาม ติมเมิงยางออยาชงชู้บ้าน เปนค่าข้ายิวล้อ กบหื้อหัวเถินเมิงนุร เขาว่าตนบุรมีเกิดพายม่อรข้า จักมาเปนเจ้าแผ่นฟ้า ทาง หย่านบมี เขาจักหาวันตีเข้าเมิงในแตกดาบ โรบหื้อพื้นว่องทั้งแห่งชาวไทยบัด นิลายไปตองป่องทิงถึงหื้อ ขอแห่งชुरใหญ่หื้อย้ามีนยังฝ่ายสนามคำแหมนำชาว คนห่านฝ่ายทิงพื้นหื้อ มาโรบข้ายิวล้อวันฎกอยาวนาน บัดนี้เมิงยางน้อย เหลือ แรงล้าที่ บมีไผอยู่บ้านแล่นต๋ยตุงไทย...” (เจ้ามหาขันธวงศ์)

เหตุการณ์ครั้งเหมือนผีเข้าตำพลอย เจ้านายท้าวขุนเดือดร้อนวิตกกังวล “เหมิรตั้งไฟลามไหม้ถึงตนร้อนเอา ชูรใหญ่เจ้านั่งมล้ายินค้ปหัวใจ” เพราะ ในขณะนั้น “...เมิงในกว้างองการไหวหวัร ย่งว่าหื้อแหล่ลงมาห้อยพอ ล้านติมท่าริมของ นองกันเข้าพันนายยังคั้งพายเข้าทังขึ้นผักกาดโหลฟีน...” เจ้านายลื้อต้องรับผิตชอบดูแลกองทหารจีนที่เตรียมเข้ามารบกับญี่ปุ่นเป็น จำนวนมาก ต้องเรียกเกณฑ์เอาอาหารและกำลังคนชาวไทลื้อมาดูแลกองทัพ จีน เหมือนผีเข้าตำพลอยยังมีเหตุการณ์ร้อนร้ายในบ้านเมืองเพิ่มเติมมา “ผีหัวหลวงคีนเกิดพายยิวล้อ เลิกแห่งหื้อหัวเถินชาวตอย ผิตมอยหมู่ทำมิละข้า

เขาคืนมาข่งหื้อพินแห่งชาวไทย...” ทำให้ต้องเรียกเกณฑ์ชาวบ้านไปรบ ทั้งเขตหลวงทุ่ง ลวงทราย และลวงห้วยในเมืองเชียงรุ่ง “ที่เล่นเต้าซุ้มมอย่านานไปชามกานแห่งเมียงน้อย ไปโรบซำยัวล้อริปตวรไวยๆ มีผู้นำกองกำลังเชียงรุ่ง คือ นาขวาเป็นแม่ทัพ นาซ่าย เจิงหาญ และท้าวขุนอื่นๆ ยกกำลังไปถึงเมืองยางตอนค่ำ เข้าปราบกบฏแต่ไม่สำเร็จเพราะกำลังของกบฏมีมากกว่า อีกทั้งขาดเสบียงอาหารเนื่องจากชาวเมืองหลบหนีออกจากเมืองไปแล้ว จะเรียกเกณฑ์ชาวบ้านชาวเมืองอื่นมาก็ไม่ได้ “ติมว่าสแปงอาชญาหลวงไปแต่वलลงเมิงกว้าง กานออกเข้าหื้อห้อช่วงย่างพินเขากับมา เขาว่ารมีอาชญาเมิรหันไผ่ปู้ไผ่ได้ย ตูบซ่างไปออกเข้าหื้อห้อแหบรพินต่วยขยว...” กองกำลังเมืองเชียงรุ่งปราบกบฏไม่ได้เพราะไม่ชำนาญพื้นที่เมืองยาง “ติมว่าจักแต่งคนมาถ้อมยกหมู่เมิงพิน หนทางเปนชานหริน ชานผา ดังรถจักไปได้ย บไซ่เล็กเกิดใต้ที่ทุ่งเมิงกว้างธายาดแกวงเชิง...” อีกทั้งไม่สามารถขอกำลังเสริมจากเมืองอื่นๆ ะได้

เมื่อทำการปราบปรามด้วยกำลังไม่สำเร็จ เจ้านายจึงหันมาใช้วิธีการเกลี้ยกล่อมส่งคนไปสั่งสอน “...ควรก่านสัยรลายแล้วไปเหล้าคำติ ควิแปมตรีไปสั่งสอรยังซำ...” แต่กบฏไม่ต้อนรับ ท้าวขุนที่ไปต้องหนีกลับลงมา ในที่สุดจำต้องขอกำลังจากจีนจากพูเออร์ - ซือเหมามาช่วย จีนได้ส่งกำลังทหาร 825 นายพร้อมอาวุธมาปราบกบฏ เดินทางเข้ามาทางเมืองลา เมืองอิง เชียงเหนือมาถึงเมืองยาง การขอกำลังทหารจีนสร้างปัญหาซ้ำขึ้นอีกเพราะเจ้านายลือต้องจัดหาเสบียงอาหาร พาหนะและกำลังคนแบกหามให้กับกองทัพจีนที่เข้ามาช่วยปราบกบฏ แม่ทัพจีนมีหนังสือถึงเจ้าแผ่นดินที่เชียงรุ่งว่า

“...บัดนี้ หื้อพายเมิงไนเจ้าสนามคำคีตรีป ถิปเอาเข้าทั้งซิ่นได้หาปหามา พาทิงไภ่กับชुरออกมาไว้เข้า โภเอเพื่อทางใต้เข้ายิวลื้อตุ้มมิ่งสันได ไทยทั้งหลาย จักบ่อกทางนำหน้า การรบเข้ายิวลื้อค้อยไวยแห่งตูปัดนิ 6 หยายขาเข้าเมิง นางมารอด จัปจอดที่ของหากมีหลาย มีลีปนายแต่งความเป็นธอร์ ส่วรว่า มี 8 ร้อย 25 ทิงแหล่เมิงลาพากันยั้งเมิงยางติมจอด กานส่งเข้าทั้งซิ่นอย่า หู้ซุดเขินไหน ตูนิวันไหนกินลี้ยงพันพาย 3 บอก หู้สูจัตอออกมาธิปฟ้าวฝูงไภ่ อย่างาน คันว่าซุดวันไดคักจักธามทวดลี้ยง กานถู่กลี้ยงพันหื้อต่วยขยว เอา กันเปนใจดยวจิงลอรแลแพ...” (เจ้ามหาขันธวงศ์)

ฝ่ายกบฏต่อสู้สุดชีวิต ได้พยายามรวมเอาไพร่บ้านพลเมืองลื้อที่ได้รับความสะดวก ร้อนจากการกระทำของจีนมาเป็นพวกด้วยการรับเอาคติความเชื่อของ ไทลื้อมาปฏิบัติ กบฏได้ใช้ธักกองของไทลื้อ โดยการ “...ก่อธาดสร้างโซแห่งกัน ทาน แปงวิหารไวยกางของปักช่อ ชายก่อไวยไนหู้สเปนโรปะเจตี ตรีลีหั่วบูซาทุก เมือง เอาริตหนึ่งไทยลื้อกทำพยดเอาบูร..” มีการทำบุญสร้างเจดีย์วิหารแบบ ชาวไทลื้อและมีการบูชาศาสนสถานต่างๆ เมืองที่ฝ่ายกบฏเข้าไปยึด

แม้กองกำลังกบฏขาดอาวุธทันสมัยและขาดยุทธวิธีในการต่อสู้ เหมือนกับ กบฏเงี้ยวเมืองแพร่ที่เกิดขึ้นในล้านนา แต่ฝ่ายกบฏไม่ยอมแพ้ง่ายๆ ในการปราบปรามกบฏทางราชการได้ใช้วิธีการที่ทารุณโหดร้าย มีการเผาหมู่บ้าน ปล้นชิงทรัพย์สิน สัตว์เลี้ยง และถึงขั้นขูดสุสานฝังศพของชาวยิวเลอะเพื่อ ค้นหาเครื่องประดับเงินและสิ่งของมีค่าต่างๆ เป็นการลวงละเมิดวิญญูญ ของผู้ตาย แต่ยิ่งทางราชการปราบหนักเพียงใดฝ่ายกบฏก็ต่อต้านอย่าง เหนียวแน่น การกบฏขยายไปถึงหมู่บ้านชาวเย้าในเขตอำเภออิงค์ด้านตะวันออก

ออกของดอยยิวเลอะ ชาวเข้าและยิวเลอะได้รวมกำลังกันโจมตีเมืองฮิปังที่เป็นฐานทัพของกองทัพจีน ฝ่ายกบฏเผาหอเจ้าเมืองและตลาดจนวอดวาย

ชัยชนะของฝ่ายกบฏทำให้เกิดความฮึกเหิมจนมีการปลุกปั่นชักชวนชาวเขาบริเวณชายแดนให้เข้ามาร่วมต่อสู้ ผู้บัญชาการการปราบปรามกบฏยิวเลอะคือ พลโทหลี กั้วฉวน ผู้บัญชาการกองพล 93 ที่ควบตำแหน่งผู้บัญชาการป้องกันเขตซือเหม่าฟูเออ สรุปรายงานต่อผู้ว่าราชการมณฑลยูนนาน หลง หยิน ว่าสาเหตุของการกบฏเกิดจากการกดขี่ข่มเหงของนายอำเภอเชียงรุ่ง หวาง จื่อ เอ๋อ จึงเสนอให้ปลดและลงโทษนายอำเภอโดยด่วน หลง หยินสั่งการตามที่หลี กั้วฉวน เสนอมา และยังได้สั่งให้ทบทวนกลยุทธ์ในการปราบปราม ให้ใช้การเกลี้ยกล่อมเป็นหลัก และให้หลี ยิวฟาง นายอำเภอเชียงรุ่งคนใหม่ให้เกลี้ยกล่อมชาวยิวเลอะให้วางอาวุธ และให้ลดการเก็บภาษีและเกณฑ์แรงงาน (ยรรยงและรัตนานพร 2551, 308 - 309)

การกบฏยุติด้วยการเจรจาระหว่างฝ่ายรัฐบาลและฝ่ายกบฏ รัฐบาลเห็นว่า การปราบปรามไม่เป็นผลดีเพราะฝ่ายกบฏนั้นยืนหยัดต่อสู้เต็มที่ ใช้ยุทธวิธีแบบกองโจร ด้วยการซุ่มซ่อนตัวอยู่ในป่าบนภูเขาทำให้ยากแก่การจับกุม อย่างไรก็ตาม การปราบปรามของรัฐทำให้ฝ่ายกบฏสูญเสียชีวิตและทรัพย์สินเป็นจำนวนมาก ผู้นำฝ่ายกบฏจึงยอมรับข้อเสนองการสงบศึก โดยในเดือนเมษายน พ.ศ. 2486 (ค.ศ. 1943) นายอำเภอเชียงรุ่งคนใหม่ หลี ยิวฟางเจ้านายท้าวขุนเชียงรุ่ง ได้แก้อพยพออกจากบ้านออกซึ่งดำรงตำแหน่งตุ๋หลวงเก้าเมืองเชียงรุ่ง และพ้อล้ามเผ่ายิวเลอะกับฝ่ายกบฏยิวเลอะได้เจรจากันตกลงกันว่า ทางราชการจะไม่เรียกเกณฑ์ทหารที่ดอยยิวเลอะ และยกเลิกคำสั่งเดิมในการเกณฑ์ทหาร จะไม่เก็บภาษีเงินหัวเหียนและเงิน

บำรุงต่างๆ รวมทั้งการเก็บข้าวเป็นเวลาสามปี ส่วนเงินหัวเหียนและค่าบำรุงต่างๆ ที่ค้างชำระก็จะยกเลิกเสีย ข้อตกลงดังกล่าวเป็นที่พอใจของชาวยิวและทำให้การกบฏยุติลง อย่างไรก็ตาม ผลของการกบฏครั้งนี้ทำให้ชาวยิวและสูญเสียชีวิตคน สัตว์เลี้ยง และทรัพย์สิน หมู่บ้านถูกเผาทำลายไปถึง 10 กว่าหมู่บ้าน เป็นความขมขื่นใจของชาวยิวและยิ่งนัก ผู้แต่งคำได้บรรยายสิ่งสอนโดยแสดงจาริตประเพณีดั้งเดิมว่า

“...ตั้งแต่เมื่อหน้า ที่ได้คิดดีๆ ค้นว่าผีหัวเหลืองเกิดมีพายุหน้า ที่สู้เข้าเสเข้าอย่าหลอหาอันธพาลใจแห่งสุพายุหน้า รีเข้าพื้นเจ้าวินาตจิปหายกายเปนอุณหากานต์ป่วยมึงม้วย ตัวจิปสียงทวยล้าบากเหลือทีฟิงคำผีหัวเหลืองเกิดกายเปนอีกลางภ้อผีคาบไวยละลูกเมตณ ตีมว่าบุรสูงมีหลวงหลายศึกกับควรเยอะอีหวังดีที่เพิ่นเปนข้าเหนิมอรสุเปนเจ้าไช้ไทย พาเปนทกผานใจแห่งสุยิวล้อ บัดนี้หื้อหากย้าควีซ้าไฟจูดลายๆ ตีมว่าตัวบ่ตายคี่หากววยควี่ซ้า...” (เจ้ามหาขันธวงศ์)

ขบวนการต่อต้านรัฐบาลจีนของชาวเขาเผ่าต่างๆ ดำเนินไปอย่างต่อเนื่อง เช่น ขบวนการฝิบุญชาวอีเก้อหรืออาฮาที่อาศัยอยู่บนดอยทางใต้ของเมืองเชียงรุ่งต่อกับเมืองหลวง ร่วมกับชาวอาฮาในเขตเมืองสูง เมืองหน และเมืองฮายก็ได้ก่อการกบฏขึ้นใน พ.ศ. 2485 (ค.ศ. 1942) กองพล 93 ได้จัดการปราบปรามขบวนการฝิบุญอาฮาอย่างรุนแรง ด้วยการบุกเข้าหมู่บ้านน้ำแทนจับเอาผู้ที่ตั้งตนเป็นฮ้องเต้และผู้นำไปประหารชีวิตให้ชาวบ้านเห็นในตลาดเมืองหลวงเผาทำลายหมู่บ้านอาฮาที่เมืองสูง กองกำลังฝิบุญจากหมู่บ้านก่องแปก ก่องกลาง และปางจาง ได้โจมตีหมู่บ้านไถลื้อบ้านหัวเมือง บ้านโป่ง และบ้านยางทำให้ท้าวขุนเสียชีวิตสองคน ชาวบ้านเสียชีวิตอีกสี่คน บ้านเรือนของชาวบ้านโป่งถูกเผาทำลาย การปราบปรามขบวนการฝิบุญเหล่านี้ทั้งเจ้านาย

และท้าวขุนต้องเข้าไปจัดการร่วมกับกองทหารจีน คำว่าได้กล่าวถึงการที่เจ้าหม่อมแสงเมือง เจ้าหม่อมมณีนาค เจ้าเชียงฮาดและเจ้านายอื่นๆนำกองกำลังไทเข้าปราบกบฏผีบุญ (เจ้ามหาขันธวงศ์)

สรุป

การใช้บันทึกส่วนตัวของเจ้ามหาขันธวงศ์เรื่องค่าเวสโลภฯ นี้ นอกจากจะได้ข้อมูลในส่วนของผู้คนท้องถิ่นที่เกี่ยวกับเหตุการณ์ในประวัติศาสตร์แล้ว เรายังได้เรียนรู้ถึงทัศนคติ และชีวิตของผู้คนร่วมสมัย เอกสารฉบับนี้เป็นคำนิทานที่เป็นบันทึกประวัติศาสตร์ หากเขียนโดยใช้วิธีการแต่งวรรณกรรมมุขปาฐะ คือ คำขับที่เป็นที่นิยมของชาวลื้อนี้ใช้คำบรรยายที่คล้องจองกัน และมีคำเปรียบเปรยต่างๆ ที่ไพเราะ น่าอ่านน่าฟัง แสดงถึงความสามารถทางกวีนิพนธ์ของผู้แต่ง

การกล่าวถึงชื่อเมืองต่างๆ นอกเขตแดนสิบสองปันนา แสดงว่าชาวลื้อสิบสองปันนามีความสัมพันธ์กับดินแดนใกล้เคียงกันเป็นอย่างดีเช่น กล่าวถึงญี่ปุ่นส่งเครื่องบินไปทิ้งระเบิดเมืองต่างๆ “ทั้งเมิงหงสาแลพายโค” มีการบรรยายถึงความทุกข์ยากลำบากของประชาชน ปัญหาความขัดแย้งระหว่างขุนนางเงินกับเจ้านายท้าวขุน การรบระหว่างฝ่ายก็กมินตั้งกับกองกำลังคอมมิวนิสต์ และการปราบกบฏผีบุญยิวเลอะ นับเป็นคำค่าวที่เล่าประวัติศาสตร์ร่วมสมัยสามารถนำไปใช้ประกอบการศึกษาประวัติศาสตร์สิบสองปันนาช่วงสงครามโลกครั้งที่ 2 ซึ่งเป็นช่วงการเปลี่ยนแปลงที่สำคัญทั้งทางการเมือง เศรษฐกิจและสังคม สำหรับผู้เขียนเองนั้นได้แสดงถึงความขมขื่นใจที่ต้องถูกกดขี่ข่มเหง

ไม่พอใจการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม เช่น การที่ผู้หญิงลี้ภัยแต่งงานกับชายชาวจีน

ท่านได้ระบุดตุประสงค์ในการเขียนคำวประวัติศาสตร์นี้ไว้ว่า “...ที่ลูกหลานชั่วปานลู่พิจารณาคำตทอกรู้แจ้งเล็งค่านิทานล่องแล้ว ห้อโคมีนทางรอยดร้ายซ่ายขาด หย่ากหนีบคิปคภาสาไท ภาสาชาวห้วมอ 12 พันนา...” (เจ้ามหาขันธวงค์)เอกสารส่วนตัวของเจ้ามหาขันธวงค์ฉบับนี้จึงเป็นตัวอย่างของการบันทึกประวัติศาสตร์ที่ไม่เพียงแต่ให้รายละเอียดของเหตุการณ์ที่เกิดขึ้น แต่ยังสอดแทรกความรู้สึกของผู้คนร่วมสมัยและความคาดหวังต่อบ้านเมืองของตนเอง

เหตุการณ์ประวัติศาสตร์สิบสองปันนาในช่วงนี้คล้ายคลึงกับล้านนาในช่วงปลายคริสต์ศตวรรษที่ 19 ซึ่งเป็นยุคเปลี่ยนผ่านจากประวัติศาสตร์ยุคจารีตเข้าสู่ประวัติศาสตร์สมัยใหม่ การเข้ามาของชาติจักรวรรดินิยมที่ยึดครองบ้านเมืองรายรอบ ความขัดแย้งระหว่างเจ้านายล้านนากับชาติตะวันตกที่สู้มเสี้ยงต่อการตกเป็นเหยื่อของลัทธิล่าอาณานิคมนำไปสู่นโยบายปฏิรูปประเทศของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ที่ส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางการเมือง เศรษฐกิจและสังคมในล้านนา ล้านนาซึ่งเคยมีอำนาจปกครองตนเองในฐานะประเทศราชกลายเป็นส่วนหนึ่งของราชอาณาจักรสยาม ข้าราชการจากกรุงเทพฯเข้ามาปกครองในระดับต่างๆ ตั้งแต่ระดับแขวงหรืออำเภอ ขึ้นไปถึงระดับเมืองและมณฑล ความไม่พอใจของเจ้านายคुरूนอยู่ภายใน แต่ความเดือดร้อนของชาวบ้านชาวมืองนั้นทำให้เกิดกบฏสำคัญถึงสองครั้ง คือ กบฏพญาปราบ พ.ศ. 2432 (ค.ศ. 1889) และกบฏเงี้ยวเมืองแพร่ใน พ.ศ. 2445 (ค.ศ. 1902)

สาเหตุของการกบฏ คือ ความเดือดร้อนของชาวบ้านที่เกิดจากการเก็บภาษีแบบใหม่ที่ไม่เคยเก็บมาก่อน การที่ข้าราชการไม่ใส่ใจต่อความทุกข์ยากของประชาชน และการที่ข้าราชการต่างถิ่นเข้ามาปกครอง แล้วเกิดการฉ้อฉลหาผลประโยชน์ต่างๆ ซึ่งเหมือนกับกบฏยิวเลอะ สถานการณ์ในสิบสองปันนาซับซ้อนกว่าในล้านนา เพราะรัฐบาลจีนซึ่งเป็นผู้ปกครองนั้นอยู่ห่างไกล ทำให้ข้าราชการที่ส่งมาสะสมอำนาจและทรัพย์สินจนสร้างความเดือดร้อนให้ประชาชน แต่ท้ายที่สุดแล้วทั้งรัฐบาลจีนและรัฐบาลสยามก็ดำเนินนโยบายคล้ายคลึงกัน คือ การประนีประนอม ผ่อนปรน และพยายามลดทอนความเดือดร้อนของประชาชนด้วยการปรับเปลี่ยนนโยบายการปกครองและโยกย้ายข้าราชการที่ประพฤติมิชอบออกไป ผู้ที่ศึกษาประวัติศาสตร์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้จะพบว่ากรณีการกบฏต่อต้านการเปลี่ยนแปลงการปกครองโดยผู้ปกครองใหม่ มักจะเกิดขึ้นอยู่เสมอเมื่อประชาชนที่เคยอยู่ภายใต้การปกครองแบบจารีตประสพปัญหาความเดือดร้อนจากนโยบายใหม่ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการเก็บภาษี ดังกรณีของสิบสองปันนาและล้านนาที่กล่าวมาแล้ว

บรรณานุกรม

เอกสารหอจดหมายเหตุ

เจ้ามหาขันธวงศ์. “คำวเส็กโลกอีสองและเจ้าแผ่นดินตุนซีเจ้าหม่อมผาคางนอรแรแลเส็กยิวลื้อ.” บ้านเชียงล้าน. เมืองเชียงรุ่ง. สิบสองปันนา. หอจดหมายเหตุมหาวิทยาลัยพายัพ.

เอกสารชั้นรอง

คณะกรรมการจัดพิมพ์เอกสารทางประวัติศาสตร์. 2514. ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์สำนักนายกรัฐมนตรื.

บุญช่วย ศรีสวัสดิ์. 2498. ไทยสิบสองปันนา. กรุงเทพมหานคร: รับพิมพ์.

ปองพล อติเรกสาร. 2552. ทหารชื่อผิน จากพลทหาร...สู่จอมพล. กรุงเทพมหานคร: ประพันธ์สาส์น.

ยรรยง จิระนคร และรัตนพร เศรษฐกุล. 2551. ประวัติศาสตร์สิบสองปันนา. พิมพ์ ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร: สร้างสรรค์.

รัตนพร เศรษฐกุล. 2552. ประวัติศาสตร์เศรษฐกิจและวัฒนธรรมแอ่งเชียงใหม่-ลำพูน. เชียงใหม่: ซิลค์เวอร์ม บุคส์.

วินัย พงศ์ศรีเพียร (บรรณารักษ์). 2539. *ปาไปสิฟู-ปาไปต้าเตียน เชียงใหม่ ในเอกสารประวัติศาสตร์ จีนโบราณ*. กรุงเทพมหานคร: รุ่งแสงการพิมพ์.

Sai Sam Tip. 1976. *The Lu in Sip-sawng Panna from the Earliest Time Down to A.D. 1644*. M.A. thesis, Department of History, Arts and Science University, Rangoon.

Sun Laichen. *Ming-Southeast Asian Overland Interactions, 1368 - 1644*. Ph.D.dissertation, University of Michigan, 2000.

สัมภาษณ์

สัมภาษณ์ เจ้ามหาขันธวงศ์ บ้านเชียงล้าน เมืองเชียงรุ่ง สิบสองปันนา, วันที่ 23 มกราคม 2555.

สัมภาษณ์ เจีย แยนจอง, คุณหมิง มณฑลยูนนาน ประเทศสาธารณรัฐประชาชนจีน.

เจ้ามหาขันธวงศ์ (ขวาสุด) พร้อมพระประยูรญาติ

เจ้ามหาขันธวงศ์และผู้เขียน

ประโยชน์ทางวิชาการใดๆ ที่เกิดขึ้นจากบทความฉบับนี้ ผู้เขียนขอมอบ
คุณความดีนี้ให้กับเจ้ามหาชนธวงศ์ ปัญญาชนชาวไทลื้อผู้ล่วงลับไปแล้ว
ขอวิญญานของท่านไปสู่สุคติด้วยเทอญ